

Järgnevatel päevadel toimetas Picasso nagu meeletu oma monumentaalse teose esimeste visandite kallal. Dora, kes oli pidevalt tema kõrval, jäädvustas kaameraga iga pisimagi muudatuse. Mõned figuurid jäid alles, teised lükati kõrvale, kuni tuli aeg lõuend üles seada. Dora oli juba mitu päeva tagasi lasknud oma ateljeest kõik prožektorid Grands-Augustinsi tänava majja tuua.

„Sa oled imetlusväärset ettenägelik,“ lausus Picasso tunnustavalt, ja pani ta ette uued visandid: mõned üksikfiguurid ja kaks joonist kogu kompositsioonist.

Dora uuris neid tähelepanelikult ja talle tundus, et näeb enda ees juba teost täies suuruses, legendi, mida tuli lugeda paremalt vasakule.

Nagu Picasso oli juba välja arvestanud, tuli lõuend asetada kaldu, sest laetalade tõttu ruumi kõrgusest ei piisanud.

Täidetud pidi saama 27 ruutmeetrit. Pärast 46 üksikvisandi, seitsme figuuri ja kahe kompositsioonikavandi valmimist algas tegelik töö, ruutmeeterhaaval asus Picasso visandeid üksteise järel lõuendile kandma. Tumedad toonid vaheldumisi valgega varieerusid hallist mustani, tonaalsuselt ajalehetrukki meenutades mõjus maal väga autentsena, mida toetasid ka mõnede elementide juures kasutatud tillukesed katkendlikud jooned – neist jäi mulje justkui üksteise vastu pressitud korduvatest tähtedest ajalehepaberil.

Kõike seda adus Dora juba hulk aega enne seda, kui kogu kompositsioon paika nihkus. Tal oli piisavalt silmamõõtu, mis lubas säilitada ülevaadet, täites fantaasia abil veel eksisteerivad lüngad, ning ta tundis, kuidas see anne teda Picassoga kunsti pinnal tervikuks liitis, kantuna uuest intiimsusest.

Mis nende vahel „Guernica” kallal töötamise ajal toimus, oli omapärane kokkumäng. Dora teadis täpselt, millal oli mõistlik distantseeruda, kui Picasso oma õhetava näo maali poole pööras. Seda, kui palju lähedust või kaugust parajasti vaja läks, oskas ta välja lugeda viisist, kuidas mees pintslit käes hoidis. Ja nii sündiski vähehaaval jutustus lõuendil.

Seal, kus muidu võis erootika armastajate vahel kergesti süttiva õhu lõkkele puhuda, olid nad nüüdsest kogu oma olemusega täielikult keskendunud Picasso tööle. Nad tantsisid samas rütmis. Mis neil päevil Grands-Augustinsi tänavas toimus, tundus Dorale kui toosama tango, mille järele ta oli nii väga igatsenud. Nende südamed löid ühes taktis, hinged mõistsid teineteist sõnadeta ja nad töötasid koos nagu kaks võrdväärset kunstnikku. Picasso teos oli muusika, millele Dora end täielikult allutas.

Instinktiivselt tunnetas Dora, et mitte kunagi enam ei koge ta selle mehega niisugust lähedust, vaikset kooskõla vaadetes maailmale ja kunstile. Hoolimata üksikutest külalistest näisid nad olevat omas mullis Pariisi katuste kohal kõigest argisest irdunud.

Päeval, teatud kellaajal, mille Picasso oli määranud ja millest kinnipidamist Dora rangelt jälgis, tulid lähedased sõbrad nende juurde ja vaatasid meistrit töötamas. Enamasti istusid nad vääriskas kauguses valmis seatud toolidel, sellal kui Picasso maalisk ja nappe selgitusi jagas. Mitte kunagi polnud ta loomejõud niisuguses ümbruses juba teose valmimisjärgus tähelepanu köitnud. Tunnistajad otse sütitasid teda.

„Ma ei vaja enam und,” tavatses ta öelda, kui Éluard, Brassai või Cocteau teda välja kutsusid, sest arvasid, et Picasso vajab puhkust. „Mul on vaja ainult mu tööd, pintslit ja värvi, teid tunnistajatena, ja Dorat.”

Enamikul päevadest kandis Picasso maalides valget särki, ülikonda ja lipsu, et rõhutada oma tegevuse pidulikkust. Ka Dora riieetus eksklusiivselt, enamasti küll alles õhtul, kui nad töö katkestasid,

et üheskoos Lippis õhtust süüa. Ta jäi truuks oma lemmikdisainerile Elsa Schiaparellile, kuulsa moelooja Coco Chaneli verivaenlasele, ja kandis avalikkuses sageli just tema silmatorkavaid rõivaid.

Järgmisel päeval jätkasid nad ülimalt keskendumisega tööd kuni täieliku kurnatuseni. Vahel ei rääkinud nad teineteisega tundide viisi mitte ühtki sõna. Dorale tundus, justkui hõljuksid nad ühtse tervikuna üle tantsupõranda. Picasso, kes ei osanud tantsida, juhtis teda, samal ajal kui tema lebas kinniseotud silmadega mehe käte vahel.

Kord rääkis Picasso mitu tundi pealtvaatajaile paralleelidest Goya sõjavastaste ofortidega, kinnitades Goya sõnumit: uinuv mõistus sünnitab koletisi. Ehkki keegi kohalolijaist seda välja ei öelnud, mõtles igäiks endamisi: Picasso astus Goya jälgedesse.

„Ja vaadake vaid,” ütles ta, olles visandanud esimesed naisefiguurid. „Vaadake neid naisi. Ma ei maali enam pisaraid, nende silmadel on pisarate kuju, nii suur on nende kannatus. Nad on leina endasse imanud. Nemad ise *ongi* lein.”

Dorale meenus, kuidas Picasso oli talle kunagi sellega seoses seletanud, et naised olevat „kannatustemasinad” – väljend, mis kõlas toona Dora kõrvus äärmiselt võõrastavalt. Nüüd mõistis ta, mida Picasso sellega oli mõelnud.

Päev-päevalt, tund-tunnilt jäädvustas Dora „Guernica” juures eraldi igat protsessi. Ta kasutas aega, mil nad olid omavahel, et armsamat töö juures pildistada. Ükskord õnnestus tal lausa erakordne juhuvõte. Picasso käsi hoidis pintslit keskmise ja nimetissõrme vahel nagu sigaretti ning vaatas redelilt alla tema poole. Sellest sai Dora lemmikfoto. Mees oli üllatunult kaamerasse vaadanud, mitte endassetõmbunult nagu tavaliselt, vaid väljapoole avatult. Tema näojoonte pehmus liigutas Dorat sügavalt. See oli üks väheseid fotosid, kus Dorale näis, et tal oli õnnestunud piiluda läbi objektiivi otse mehe hinge.

Mõne päeva pärast ilmus monumentaalsel Guernica-maalil nähtavale põlev, kisendav naine. Pildi keskel hõljus üks teine naine, hoides käes lampi.

„Tulekandja valgustab õudusunenägu, kas näete seda? Tal on Dora näojooned.”

Doral, kes oli end juba visanditel ära tundnud, peksis süda lausa kurgus. Jah, tulekandja valgustas petrooleumlambiga sõjatandrit, sest mis sealt alt nähtavale ilmus, ületas kõik ettekujutused kaosest, hävingust ja valust. Seda teadis ta nüüd juba visanditest, kohalolijail polnud kogu kompositsioonist veel aimu.

Mõne päevaga oli Picassol maali vasak pool lõpetatud ning ta asus keskele ilmuvaid figuure ning käte ja jalgade fragmente madalaks kolmnurgaks kokku kuhjama. Oda tungis pelutatud hobusesse, tema kohal troonis hõõglambi kujul säravas kolmnurgas jumala silm.

Varjuna jälgis Dora igat Picasso sammu, jäädes ise samas tagasihoidlikult toetavaks. Picasso juhtis sõnatult. Maagiline tango kahe armastaja vahel, kes teineteist pimesi usaldasid, kulges omasoodu. Dora registreeris seismograafilise tundlikkusega, mida Picasso vajas. Ent niipea, kui ta läbi kaamerasilma vaatas, et väikseimatki muutust „Guernica” juures talletada, sai temast võrdväärne teostaja, Picasso kaasosaline kunsti teenistuses.

Üksnes öhtu oli Picassol iseenese päralt. Siis lasi ta end sõidutada talumajja Le Tremblays, oma ateljeesse.

„Ma saan ainult savitöökojas maha rahuneda,” ütles ta Dorale, kui ta pärast vanniskäiku tema vastas istus, paberitükid näppude vahel. Dora vaatas pealt, kuidas mõne sekundi jooksul valmis kolm miniatuurset pilti, mis said liidetud ühisesse raami. Pisikeste joonte, ringide ja punktidega elustas mees näo, silma või looma ning aetas joonistused tähendusrikkal ilmel Dora ette. Dora sai need hiljem kodus oma kasti hoiule panna.

„Kas sa pead tõesti veel ära minema?” küsis Dora ühel öhtul ärritunult. „Ma mõtlesin, et läheme koos välja sööma.”

„Ma pean oma käsi vähehaaval sellega harjutama, et nad pintselit ei hoi. Ainult Le Tremblays saan ma savitööle pühenduda. Ma pean midagi voolima.”

Dora uskus teda, ometi tundis ta sellistel kordadel alati südames torget. Le Tremblayd ei saanud lahutada Marie-Thérèse'ist ja Mayast.

Kui mees öö saabudes ikka veel Pariisi polnud naasnud, lasi Dora end vahel taksoga sinna sõidutada. Ta pani selga oma ilusaima õhtukleidi, istus kaua tagaistmel ja palus juhti, et too Picasso majast väärikas kauguses tuled ja mootori välja lülitaks. Ta vaatas pingsalt heledasti valgustatud aknasse, mille taga Picasso arvatavasti teist elu elas, hingas ja voolis. Et ta ka inimesi vormis, see ei teinud Dora valu väiksemaks, sest tema tunnetuses välistasid mõistus ja tunded üksteist aina sagedamini. Ta armastas Picasso talenti, oli talle lootusetult andunud ja võttis tema kui mehe omaks kõigi ta nurkade ja servadega, mis võisid kohati olla lõikavalt teravad nagu noad.

Mõnikord tegid need eriti haiget ning ta ei teadnud, kas konfrontatsioonil oli talle enesehävituslik või toetav mõju.

„Kas me ei sõidaks tagasi?“ sosistas taksojuht ja piilus tahavaatepeeglist. „Sellest ei saa ju midagi head tulla, mida te praegu teete, *mademoiselle*.“

„Psst,“ tegi Dora. „Oodake veel üks hetk.“

Äkki kostis mingit sahinat – tööriistakuurist hüppas välja koer ja jooksis nende auto kõrvalt mööda. Ta hakkas auto kapoti juures haukuma. Doral jäi hing kinni. Samal silmapilgul oli majas näha liikumist. Ülakorrusel süttis veel üks tuli.

Dora vaatas ainiti sinnapoole. „See oli märk,“ pomises ta viivu pärast ja jõudis samas arusaamisele, et otsib viimasel ajal aina sagedamini mingeid märke. Peaasi, et nad vihjaksid millelegi heale tema elus.

Talle tundus, justkui libisenuks mingi naisekogu ülal aknast mööda, siis silmas ta Picassot, kes väikest last kukil sõidutas. Maya. Picasso mängis oma lapsega suurima rõõmuga, vähemalt siis, kui tal selleks tuju oli.

Dora tundis, kuidas see vaatepilt ta südant rebis, kuid ei saanud tema silmis võltsi perekonnaidüllil vaatamisest kuidagi küllalt.

Kui ta oli oma hingevalule piisavalt toitu ammutanud, lasi ta end uuesti Grands-Augustinsi tänavale viia, jõi seal klaasi veini, suitsetas akna juures ühe sigareti ja heitis õhtukleidis voodisse, kuni Picasso tagasi jõudis.

Mees ei jäänud kunagi ööseks Le Tremblaysse, seda Dora teadis. Ta tegi, nagu magaks, kui trepil samme kuulis. Tema samme.

„Sa oled alles riides,” pomises mees tema kõrvale pikali heites ja juba rändasid ta käed Dora kleidi alla. Dora tundis sooja hingeõhku, savi ja puidu lõhna, mis temaga kaasa oli tulnud, mingi võõra parfüümi hõngu ja tärpentinilõhna, mis mehe küljest kunagi ei kadunud – aga nüüd oli ta vähemalt temaga. Ta käed olid saviga töötamisest karedad nagu liivapaber.

Lõpuks naasis ta ikka ja jälle tema juurde. Dora nautis seda armetut triumfi ja puges ta embusse. Ta teadis: ta kas kohandab end mehe teise eluga – või laseb sellel end purustada.

Ta otsustas saada veelgi tugevamaks.

Mõni päev hiljem tormas aga just Marie-Thérèse Picasso ateljeesse ja segas teda keset tööd. Ta pöördus tseremoonitsemata Dora poole.

„Minge minema.”

Dora arvas, et oli valesti kuulnud.

Marie-Thérèse tormas tema juurde ja haaras tal õlast kinni. „Te peate ära minema. Ja juba ammu. Ta armastab mind, mitte teid. Ma soovin, et te viivitamatult tema ateljeest lahkute.”

Dora tõmbas end tugevast haardest vabaks. „Teie olete see, kellel pole siit midagi otsida. Minge tagasi Le Tremblaysse. Me peame siin töötama, kui teate, mida see tähendab.”

Marie-Thérèse värises. Dora võis näha, kuidas ta üle keha vabises.

„Ütle talle, et tema peab minema, Pablo. Ütle kohe. Sa armastad mind!” Välkuvi silmi vaatas ta rivaalile otsa ja tiris teda nüüd ka juustest. Dora kaitses end, äiates Marie-Thérèse'ile vastu kõrvu.

Picasso lamas parajasti põrandal, et ühe jala fragmenti maalida, see oli kaklejate lahutamiseks ülimalt ebasoodne asend. Kuid isegi sellest asendist õnnestus tal küünilise naeratusega relvad ümber keerata – ehkki ta vaatas naistele alt üles, tundus, et ta tõusis nende kohale.

„Lõpetage kisklemine,” ütles ta ja hoidis naeru tagasi. „Samal ajal kui mina maalin pilti maailmarahu heaks, pole teil muud teha kui teineteist klohmida. Käed eemale, ütlen ma. Lõpetage.”

Ta pöördus uuesti oma töö juurde.

Dora, täiesti endast väljas, rebis end lahti, haaras garderoobist oma rinnakoti ja kadus. Väljas, ukse taga, toetas ta pea vastu seina ja tõmbas sügavalt hinge. Kõrvaltoast kuulis ta Sabartés’ d kõhatamas. Tema muidugi võidurõõmutses. Iga Dorat tabanud löök tähendas temale pidupäeva.

Ei, mõtles Dora, ja kõik temas tõrkus selle vastu, et ära minna: *see on nagu sõda, ja mina ei ole see, kes lahinguväljalt lahkub. Ma kaitseen oma positsiooni viimse veretilgani*. Otsustavalt läks ta tagasi, istus toolile, viskas jala üle põlve ja ütles:

„Teie lähete, *mademoiselle*. Siin on minu kodu. Vähemalt seni, kuni „Guernica” on lõpetatud. Picasso vajab mind. Teie jagu on ta Le Tremblays teie talus. Ma ei lähe tema kõrvalt kuhugi, mitte millimeetritki.”

Sõna *talus* oli ta suisa välja sülitanud.

Marie-Thérèse puhkis ja vaatas Picasso poole, kes kõrvu kinni hoidis. „Klaarige see asi omavahel ära,” ütles ta. Sellest žestist hoolimata märkas Dora ta silmis ironiat. Meest näis lõbustavat, et kaks naist end tema pärast sedavõrd alandasid. Doral oli piinlik, et oli lasknud end üldse tülli kiskuda.

Marie-Thérèse pöördus ropsuga ümber, sammus ukse juurde, jäi seal raskelt hingeldades seisma ja ähvardas: „Ma tulen tagasi. Ikka ja jälle. Kuni te siit läinud olete, Dora Maar. Minul on võhma rohkem, sest mul on selle mehega laps. Niikaugele pole teie, *mademoiselle*, seni veel jõudnud.”

Kõva pauguga langes uks kinni.

Dora istus vaikselt kõrval, samal ajal kui Picasso muretult edasi töötas. Ta küsis endalt, kuidas küll, taeva pärast, sai juhtuda, et üks võõras inimene teda niimoodi haavas.

Aga Picasso oli juba ametis „Guernica” järgmise motiiviga ja vilistas vaikselt hispaania rahvaviise.

Mitu tundi hiljem käis ta vannis ja asutas end minekule. „Ma lähen tunniks-paariks Deux Magots'sse. Olen varsti tagasi.”

Dora tõmbas õhku sisse, et protestima hakata. Picasso sulges tal suudlusega suu, osutas ühele hobuse kabjale „Guernica” alumises vasakus nurgas ja pistis talle pintslu pihku. Hämmeldunult võttis Dora selle vastu ja vaatas mehele küsivalt otsa.

„Sinuta poleks ma seda pilti ehk kunagi maalinud. Lõpeta see lõik ära,” sosistas ta, piiritledes käega kavandatud lõiku.

Just äsja oli Dora võidelnud Marie-Thérèse'iga privileegi pärast siin olla. Nüüd ulatas Picasso talle võtme oma paleesse. Missugune tunnete kontrastkümbelus.

Õhetavi põsi asus ta saadud ülesannet täitma. Ta maaliskatkendlikke jooni täpselt etteantud mustri järgi. Mitte keegi ei suudaks vahet märgata, kuid tema jaoks tähendas too hobuse jalg sel hetkel kõike.

Mõne päeva pärast viis Picasso tunnistajate juuresolekul „Guernica” lõpule.

Vasakus servas lõpetas vormiliselt triptühkhoni leinav, kisendav naine surnud lapsega kätel. Tema valust moondunud näo all lebasid lõhutud kuju tükid, purustatud jäsemed.

„See on minu Pietà,” lausus Picasso tõsiselt ja tegi viimase pintslitõmbe. Siis astus ta mõne sammu tagasi, lasi redeli kõrvale lükata ja silmitses teost. „*Mater dolorosa*, nuttev Maria. Ta kannab oma poega hauda. Minu Pietà jäi oma lapsest ühe ööga ilma. See laps jääb sakslaste südametunnistusele.”

Kõik kohalviibivad tunnistajad vaikisid ja Dora sulges silmad, et pisaraid varjata.

„Milline teos! Tunnistus sõja ja hukatuse, kõlvatuse ja hävingu vastu,” pomises Éluard, tõusis püsti ja lahkus hüvasti jätmata ruumist.

Picasso heitis pea kuklasse ja ajas käed laiali.

„Praegu on kõik mängus, humaansuse ja tsivilisatsiooni kõrgemad väärtused. Kunstnik peab oma meelsust näitama,” ütles ta pidulikult, justkui poleks tal kunagi oma elus muud mõttes olnud kui selge *EI* fašistidele, justkui poleks ta kunst algusest peale olnud mitte midagi muud kui poliitiline meeleavaldus.

Vaikselt hakkas üks sõpradest aplodeerima, temaga ühinesid teised, tõusid oma kohtadelt püsti ja nende plaksutamine oli läbi avatud akna kuulda alla Grands-Augustinsi tänavale.

Dora astus vaikselt tagasi, kuni vastasseina otsani, ning mida rohkem ta monumentaalsest tööst eemaldus, seda tugevamini puudutas see ta tundekeeli, seda enam segunesid figuurid, paljastades ta silmale oma elu. Naiste nutt, nende piin ja avatud suud sulasid kokku üheksainsaks karjeks, mis kõneles ühe rahva saatuse tunnist.